

Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Kişilik ve Psikolojik Özellikler ile Benlik Saygısının İncelenmesi

Zöhre Kaya¹, Zeki Yüncü², Rengin Karaca³

¹Dr, Buca Anadolu Lisesi/ İzmir

²Doç.Dr, Ege Üniversitesi
Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD,
EGEBAM

³Prof. Dr, Dokuz Eylül
Üniversitesi Buca Eğitim
Fakültesi Rehberlik ve Psikolojik
Danışmanlık ABD

İletişim Adresi
Dr. Zöhre Kaya
Anadolu Lisesi/ İzmir

ÖZET

Madde Kullanım Bozukluğu Olan Ergenlerde Kişilik ve Psikolojik Özellikler ile Benlik Saygısının İncelenmesi

Amaç: Bu çalışmanın amacı, Madde Kullanım Bozukluğu (MKB) olan ve olmayan ergenlerin kişilik özellikleri, benlik saygısı ve psikolojik semptomları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu özelliklerin sosyo-demografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğini belirlemektir.

Yöntem: Betimsel ve karşılaştırmalı olarak yürütülen bu araştırma, 14-20 yaş aralığında bulunan 62 MKB olan ve 62 MKB olmayan toplam 124 katılımcıdan oluşmaktadır. Araştırma verileri, Beş Faktör Kişilik Envanteri (5FKE), Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ) ve Kısa Semptom Envanteri (KSE) ile toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizinde SPSS 15.0 paket programı kullanıldı. Sayısal değişkenlerin karşılaştırılmasında t-test, Tek Yönlü Varyans Analizi, Somers'd tekniği ve Mann-Whitney U Test yöntemleri kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık $p < .05$ olarak kabul edilmiştir.

Bulgular: Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre, MKB olan ergenlerin, MKB olmayan ergenlere oranla yumuşak başlılık ($p < .05$), özdenetim/sorumluluk ($p < .001$) ve gelişime açıklık ($p < .01$) kişilik boyutundaki puanlarının daha düşük, ancak duygusal tutarsızlık düzeylerinin daha yüksek olduğu bulunmuştur ($p < .001$). MKB olan ergenlerin benlik saygısı MKB olmayan ergenlerden daha düşük ($p < .001$); anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilité puanları ise daha yüksek çıkmıştır ($p < .01$).

Tartışma ve Sonuç: MKB olan ve olmayan ergenlerin kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılıklar olduğu, MKB olan ergenlerin benlik saygısının daha düşük ve psikolojik semptomlarının daha yoğun olduğu görülmüştür. Bu bulguların literatürle uyumlu olduğu belirtilebilir.

Anahtar Kelimeler: madde kullanım bozukluğu, kişilik özellikleri, benlik saygısı, psikolojik semptomlar

ABSTRACT

The Investigation of Personality, Psychological Characteristics and Self Esteem of the Adolescents who have Substance Use Disorders

Purpose: The aim of this study is to investigate the personality traits, self-esteem and the relationship in the psychological symptoms of the adolescents who have substance use disorder (SUD) and the ones who don't have (SUD), and to define whether the traits show diversity according to the socio-demographic variants.

Method: This research which is continued descriptive and comparative, consists of 62 (SUD) and 62 without (SUD) totally 124 participants who are within the ages of 14-20. Datas of the research were collected by Five Factor Personality Inventory (FFPI), Rosenberg Self-Esteem Scale (RSE) and Brief Symptom Inventory (BSI). SPSS 15.0 packet programme has been used to compare the numerical variants. Statistical significance has been accepted as $p < .05$.

Findings: According to the findings gained as a result of the research, in comparison with the adolescents who don't have SUD, it has been found that the the ones who have SUD have lower points in agreeableness ($p < .05$), conscientiousness ($p < .001$) and openness ($p < .01$) in personality dimension. However; the level of their neuroticism has been found higher ($p < .001$). Self-esteem of the adolescents who have SUD has been lower than the adolescents who don't have SUD ($p < .001$); their points in anxiety, depression, negative self, somatization and hostility have been higher ($p < .01$).

Discussion and Result: It has been seen that there have been significant differences in the personality traits of the adolescents who have SUD and the ones who don't have SUD, the adolescents who have SUD have lower self-esteem and stronger psychological symptoms. It can be emphasized that these findings are compatible with the literature.

Keywords: Substance use disorders, personality traits, self-esteem, psychological symptoms.

GİRİŞ

Ergenler arasındaki madde kullanımı günümüzün en önemli sorunlarından birisidir. Dünyada ve ülkemizde madde kullanımının giderek artması, üniversite, ortaöğretim ve hatta ilköğretime kadar yayılması; bunun yazılı ve görsel basınla duyurulması, madde kullanımının önemli bir boyuta geldiğini göstermektedir. Madde kötüye kullanım yaşının erken yaşlara kadar inmesi konunun önemini bir kat daha artırmaktadır. Madde kullanımının bir salgın olarak değerlendirildiği görülmektedir (Robins 1984).

Kişilik özelliklerinin MKB (Madde Kullanım Bozukluğu) için bir risk faktörü olup olmadığı ile ilgili yapılan çalışmalarda, madde kullanan bireylerde olumsuz ve uyumsuz olarak nitelendirilebilecek bazı kişilik özelliklerinin tanımlandığı görülmüştür. Bundan hareketle kişilik özelliklerinin MKB' na kaynaklık eden risk faktörü olabileceği ileri sürülmektedir. Boylamsal bazı çalışmalarda kişilik gelişiminin başlangıcında algılanan bir takım yetersizliklerin MKB' nun bir nedeni olduğu belirtilmiştir (Swendsen ve ark. 2002).

MKB olan ve olmayanların farklı kişilik özelliklerine sahip oldukları, özellikle soyutlanma, kendini kontrol ve kendini zararlardan sakınma gibi negatif duygusal özelliklerinin madde kullananlarda yüksek olduğu bildirilmiştir (Swendsen ve ark. 2002). Aynı özellikler MKB olanların yakınlarında da yüksek bulunmuştur. Bu sonuçlar ailesel risk faktörünü doğrulamaktadır. MKB olan ve maddeyi denemiş olan ergenler ile hiç madde kullanmayan ergenler arasında psikolojik farklılıklar olduğunu ortaya koyan çalışmaya göre (Shedler ve Block 1990); madde kullanımının önemli psikolojik kökenleri olduğu ve bunun çocukluk döneminin ilk yıllarında ebeveynle kurulan ilişkinin niteliği ilgili olduğu sonucuna varılmıştır. Araştırmacıların boylamsal olarak yürüttükleri bu çalışma, madde kullanımının bir semptom olduğu ve nedenlerinin bireyin kişilik yapısı ve gelişim süreci içerisinde anlaşılabilirliğini göstermektedir.

Madde bağımlılığı günümüz koşullarında erken yaşlarda başlayan bir olgudur. Kişilik özellikleri ve benlik saygısı madde kullanımında önemli konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Benlik kavramı, bireyin kendisiyle ilgili yaşantı ve fikirlerine ilişkin bireysel algısını tanımlamaktadır (Güven, 1996). Benlik saygısı, bireyin kendisini yetenekli, önemli, başarılı ve değerli biri olarak algılama derecesidir ve bireyin kendisini bu açılardan yeterli biri olarak değerlendirme eğilimi de olumlu bir kişilik özelliği sayılmaktadır (Temel ve Aksoy 2001).

Uzmanların en çok üzerinde durdukları noktalardan biri alkol ve madde bağımlılığına neden olabilecek bir kişilik yapısı ya da bozukluğun olup olmadığıdır. Lite-

ratüre bakıldığında, 1960'lerden beri madde kullanımı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi açıklayan çok sayıda etiyolojik modelin öne sürüldüğü, ancak alkol ve madde ile karşılıklı ilişkiyi tam yansıtan bir model üzerinde uzlaşma sağlanamadığı görülmektedir. Madde kullanan bireylerin kişilik özelliklerinin tanımlanmaya çalışıldığı çalışmalarda, aşırı cesaret, saldırganlık, özdenetim yokluğu, aşırı güven, dürtüsellik, hiperaktivite ve konsantrasyon güçlüğü gibi kişilik özelliklerinin madde kullanımında etkili olduğu bildirilmiştir. Bağımlılığa yol açan özel bir kişilik yapısı ya da bozukluğunun tam saptanamamış olmasıyla birlikte risk alma ve yenilik aramaya yol açan kişilik özelliklerinin bağımlılıktaki rolüne dikkat çekilmiştir (Yancar 2005).

Eğer madde bağımlılığının farklı nedenleri ve etkileri tanımlanabilir ve bunlar ergenin çevresi tarafından kontrol altına alınabilirse, ciddi bir boyut kazanmış olan madde kullanımının önlenmesine yardımcı olma olanağı elde edilebilir. Bu çalışmada, madde kullanan ve kullanmayan ergenlerin kişilik özellikleri ve benlik saygısı arasındaki ilişkiyi incelemek, psikolojik semptomlar ve sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığının araştırılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Örneklem: Örneklem MKB grubu, EGEBAAM'a (Ege Üniversitesi Ergen Alkol, Madde Bağımlılığı Araştırma ve Uygulama Merkezi) MKB nedeniyle başvuran, merkezin poliklinik ve yataklı birimlerinde tedavi gören, 14-20 yaş aralığında rastgele seçilen 62 ergenden oluşmaktadır. MKB olmayan grubu ise, ilköğretim 8. sınıf ve farklı türde liselerin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarına devam eden, madde kullanmayan ve madde kullananların demografik özelliklerine benzerlik gösteren 14-20 yaş aralığında rastgele seçilen 62 ergenden oluşmuştur.

Değerlendirme Araçları

Kişisel Bilgi Formu (KBF): MKB olan ve MKB olmayan ergenlerin kişisel ve demografik bilgilerini toplamak amacıyla geliştirilmiş bilgi formudur. Araştırmanın bağımsız değişkenleri olarak kabul edilen maddeler, ergenlerin madde kullanım ve tedavi öyküsünü, maddeye başlama yaşı, ebeveynlerinin eğitim düzeyi ve meslekleri ile gelir düzeylerini değerlendirmek amacıyla düzenlenmiş olan sorulardan oluşturulmuştur.

Beş Faktör Kişilik Envanteri (5FKE): 5FKE, Türkiye'de yaşayan insanların kişilik özelliklerine ilişkin algılamalara uygun bir yapısal özellik gösteren çok boyutlu bir kişilik envanteridir. 5FKE'nin, ölçek ve alt ölçeklerin oluşturulması Somer ve ark. (2004) tarafından

uluslar arası bir kişilik madde havuzundan yararlanarak oluşturulmuştur. 5FKE, kişilik özelliklerini beş temel kişilik boyutunda ve bu boyutların farklı yönlerini 17 alt ölçekte ele almaktadır. 5FKE, bireyin kendi kendini değerlendirdiği davranışsal, duygusal ve düşünsel özelliklerle ilgili kısa ifadeleri içeren, 5'li likert biçiminde derecelendirilmiş, 220 maddeden oluşmaktadır. Bes genel faktörün güvenirlik katsayıları .84 ile .91 ($\bar{X} = .86$) arasındadır.

Rosenberg Benlik Saygısı Ölçeği (RBSÖ): RBSÖ, 1965 yılında Rosenberg tarafından ergenlere yönelik olarak geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışmaları Çuhadaroğlu tarafından 1985 yılında yapılmıştır (Çuhadaroğlu 1986). Her alt ölçek için elde edilen değişmezlik katsayıları .46 ile .89, test- tekrar test güvenirlik yöntemi ile güvenirlik katsayısı .75 olarak saptanmıştır. Ölçekteki ilk on madde benlik saygısı alt ölçeğidir. Guttman yöntemiyle puanlanan ölçekten 0-1 puan alanların "yüksek", 2-4 puan alanların "orta", 5-6 puan alanların "düşük" benlik saygısına sahip oldukları kabul edilmektedir.

Kısa Semptom Envanteri (KSE): KSE, Derogatis tarafından geliştirilmiş 53 maddelik kendini değerlendirme türü bir envanterdir. KSE, SCL-90-R olarak bilinen 90 maddelik Semptom Belirleme Listesi'nin kısaltılmış, yaklaşık olarak 5-10 dakika içinde doldurulan bir formudur. 9 alt ölçek ve 3 global indeksten oluşmaktadır. Şahin, Durak ve Uğurtaş (2002), ölçeğin geneli için Cronbach Alfa katsayısını .95, alt ölçekler için .71 ile 84 arasında bulmuştur. 0 ile 4 puan verilerek değerlendirilen ölçeğin puan ranjı 0-212'dir.

Uygulama: EGEBAAM' ın yataklı ve poliklinik birimlerinde tedavi gören ergenler arasından, DSM-IV TR madde bağımlılığı tanı ölçütlerini karşılayan ergenler çalışmaya alınmıştır. Gönüllülük esası doğrultusunda çalışmaya alınan ergenlere her türlü kişisel bilgilerinin gizli kalacağı, çalışma içerisinde isimlerine yer verilmeyeceği ve istediklerinde çalışmaya katılmaktan herhangi bir zamanda vazgeçebilecekleri bilgisi verildikten sonra gönüllü onam formu alınmıştır. Bu özellikleri taşıyan 62 olguya KBF, 5FKE, RBSÖ ve KSE uygulamaları gerekli izin alındıktan sonra test yönergesine uygun şekilde tümüyle araştırmacı tarafından gerçekleştirilmiştir. 3 olgunun formları eksik olduğu için istatistiksel değerlendirmeye alınmamıştır. MKB olan grup ile karşılaştırma yapmak amacıyla İzmir Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izin alındıktan sonra okullardan sağlıklı bir grup oluşturulmuştur. Bunun için İlköğretim 8. sınıf ve liselerin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarında okuyan öğrencilere KBF uygulaması yapılmıştır. Uygulama sonucunda MKB olan gruba yaş, cinsiyet, sosyo-ekonomik düzey vb. gibi demografik değişkenler

açısından benzerlik gösteren sigara dâhil herhangi bir madde kullanmayan ve çalışmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden 62 ergen MKB olmayan ergen grubuna alınmıştır. Kontrol grubuna, araştırmanın amaç ve kapsamı hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra ölçek uygulamaları (5FKE, RBSÖ, KSE) grup halinde araştırmacı tarafından okullarında gerçekleştirilmiştir.

İstatistiksel Değerlendirme: 5FKE, RBSÖ ve KSE' den elde edilen verilerin analizinde SPSS 15.0 paket programı kullanılmıştır. KBF'den elde edilen bağımsız değişkenlere ait bulgular için genel toplam ve yüzdeler hesaplanarak tanımlayıcı istatistikler yapılmıştır. KBF'deki değişkenlere ilişkin bazı grupların kapsamındaki ergen sayısı, gruplar arası karşılaştırma yapmada anlam düzeyinin altında kaldığı zaman gruplar birleştirilerek değerlendirme yapılmıştır. Verilerin değerlendirilmesinde bağımsız iki grup karşılaştırılırken "*t* Testi", normal teori varsayımlarının sağlanmadığı durumlarda "*Mann-Whitney U Test*" ve bağımlı iki grup karşılaştırılırken "*Somers'd* tekniği" kullanılmıştır. İki'den fazla grubun olduğu durumlar için "*Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA)*" ve normal teori varsayımlarının sağlanmadığı durumlarda ise *Kruskal-Wallis Testi*" farklılığa neden olan grubu bulmak için de post-hoc değerlendirmede "*Tukey*" testinden yararlanılmıştır.

BULGULAR

Araştırmaya 14-20 yaş aralığında 62 MKB olan ve 62 MKB olmayan ergen alınmıştır. Olgu ve kontrol grubunun yaş ortalamasının 17 ± 2.16 olduğu, bu iki grubun % 88.7'sinin ($n=55$) erkek, % 11.3'nün ($n=7$) kız ergen olduğu saptanmıştır. Olgu ve kontrol grubunun sosyo-ekonomik düzey açısından benzerlik gösterdiği, her iki grupta da gelir düzeyi 450-1000 TL arasında olan ergenlerin oranının daha yüksek olduğu görülmüştür.

MKB olan grubun ortalama eğitim süresinin 8.55 ± 2.47 yıl düzeyinde bulunduğu, bu grubun % 40.3'ünün ($n=25$) eğitimlerini yarım bıraktıkları, maddeye başlama yaşının 8 ile 17 yaş arasında değiştiği görülmüştür. Olguların %80.6'sında ($n=50$) esrar, %58.06'sında ($n=36$) uçucu madde kullanımı olduğu tespit edilmiştir. Bu grubun alkol kullanım oranı %79 ($n=49$) olup, %91.9'u ise sigara kullanmaktadır. %82.3'ünün ($n=51$) arkadaş etkisi ile maddeye başladığı, %71'inin ($n=44$) adli sorun yaşadığı ve bu oranın kendi içindeki dağılımına bakıldığında % 45.2'lik ($n=28$) oranla madde ile yakalanma nedeniyle olduğu ve bu olgular da sabaha kadar sokakta kalma oranının %58.1 ($n=36$) olduğu saptanmıştır. MKB olan grubun %43.5'inin ($n=27$) ailesinde ve yakın akrabasında madde kullanımı olduğu, %27.4' ünün ise ($n=17$) ailesinde ve yakın

Tablo 1: MKB olan ve olmayan ergenlerin kişilik özelliklerinin karşılaştırılması (t-test)

Kişilik Özellikleri		n	\bar{X}	ss	sd	t	p
Dışadönüklük	MKB olan	62	3.388	.539	122	-1.465	.145
	MKB olmayan	62	3.509	.35			
Yumuşak Başlılık	MKB olan	62	3.48	.42	122	-2.134*	.035
	MKB olmayan	62	3.64	.41			
Öz-denetim/Sorumluluk	MKB olan	62	3.22	.55	122	-4.88***	.000
	MKB olmayan	62	3.66	.44			
Duygusal Tutarsızlık	MKB olan	62	2.72	.63	122	3.645***	.000
	MKB olmayan	62	2.32	.59			
Gelişime Açıklık	MKB olan	62	3.69	.47	122	-2.757**	.007
	MKB olmayan	62	3.92	.43			

*P<.05 **P<.01 ***P<.001

akrabasında ruhsal bozukluk tanımladığı görülmüştür. MKB olan ergenler tedavi öyküleri açısından değerlendirildiğinde; %25.8'inin (n=16) daha önce tedavi girişimi olduğu, %74.2'sinin ise (n=46) tedaviye ilk kez başvurdukları belirlenmiştir. Yatarak tedavi olanların oranı ise %32.25'dir.

5FKE'ye göre değerlendirildiğinde, grupların aritmetik ortalamaları arasındaki fark yumuşak başlılık (t122 = -2.134, p<.05), öz-denetim/sorumluluk (t122= -4.888, p<.001), duygusal tutarsızlık (t122= 3.645, p<.001) ve gelişime açıklık (t122= -2.757,

p<.01) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Yumuşak başlılık, öz-denetim/sorumluluk ve gelişime açıklık boyutlarında MKB olan ergenlerin puan ortalamaları MKB olmayan ergenlerden düşük, duygusal tutarsızlık boyutunda ise yüksek bulunmuştur. Dışadönüklük açısından, MKB olan ergenlerin puanı MKB olmayan ergenlerden düşük olduğu, ancak bu farkın istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmüştür (Tablo 1).

MKB olan ve olmayan ergenler benlik saygısı açısından karşılaştırıldığında aralarında istatistiksel ola-

Tablo 2: MKB olan ve olmayan ergenlerin benlik saygısının karşılaştırılması (Mann-Whitney U Test)

Benlik Saygısı	n	Sıra ortalaması	Sıra toplamı	U	z	P
MKB olan	62	75.42	4676.00	1121.000	-4.127	.000***
MKB olmayan	62	49.58	3074.00			

***p<.001

Tablo 3: MKB olan ve olmayan ergenlerin kişilik özellikleri ile benlik saygısı arasındaki ilişki

	MKB olan Somers'd	p	MKB olmayan Somers'd	p
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	-.186	.182	-.212	.086
Dışadönüklük(Bağımlı Değişken)	-.175		-.194	
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	-.199	.865	-.235	.041
Yumuşak Başlılık(Bağımlı Değişken)	-.022		-.254*	
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	-.028	.291	-.232	.145
Özdenetim/Sorumluluk(Bağımlı Değişken)	-.018		-.280	
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	-.142	.012	-.183	.258
Duygusal Tutarsızlık(Bağımlı Değişken)	-.130		-.167	
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.344*	.198	.141	.258
Gelişime Açıklık(Bağımlı Değişken)	.307		.129	
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.393	.157	.157	
Gelişime Açıklık(Bağımlı Değişken)	-.202		.141	
Simetrik Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	-.304	.157	.129	
Gelişime Açıklık(Bağımlı Değişken)	-.152		.157	

* p<.05

Tablo 4: MKB olan ve olmayan Ergenlerin KSE Değerlendirmesi (Mann-Whitney U Test)

		n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U	z	p
Anksiyete	MKB olan	62	73.00	4526.00	1271.000	-3.258	.001 p<.01
	MKB olmayan	62	52.00	3224.00			
Depresyon	MKB olan	62	73.54	4559.50	1237.500	-3.425	.001 p<.01
	MKB olmayan	62	51.46	3190.50			
Olumsuz Benlik	MKB olan	62	73.55	4560.00	1237.000	-3.431	.001 p<.01
	MKB olmayan	62	51.45	3190.00			
Somatizasyon	MKB olan	62	73.13	4534.00	1263.000	-3.313	.001 p<.01
	MKB olmayan	62	51.87	3216.00			
Hostilite	MKB olan	62	71.80	4451.50	1345.500	-2.889	.004 p<.01
	MKB olmayan	62	53.20	3298.50			

rak anlamlı düzeyde ($U=1121.000$, $z=-4.127$, $.001$) farklılık bulunmuştur (Tablo 2). MKB olan ergenlerin benlik saygısının MKB olmayan ergenlerden daha düşük olduğu belirlenmiştir.

Benlik saygısı ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelendiğinde, MKB olan ergenlerin benlik saygısı ile duygusal tutarsızlık puanları arasında ters yönlü anlamlı ilişki olduğu (Somers'd = .344, $p<.05$), benlik saygısı düşüğe duygusal tutarsızlığın arttığı tespit edilmiştir (Tablo 3). MKB olmayan grup açısından bakıldığında, benlik saygısı ile yumuşak başlılık boyutu arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu görülmüştür (Somers'd = -.254, $p<.05$). Benlik saygısı yüksek olanların yumuşak başlılık puanları da yüksek bulunmuştur. Diğer kişilik özellikleri ile benlik saygısı arasında istatistiksel anlamlılık düzeyinde ilişki olmadığı görülmüştür ($p>.05$).

KSE'ye göre değerlendirildiğinde, MKB olan ergenler anksiyete ($U=1271.000$, $z=-3.258$, $.01$), depresyon ($U=1237.500$, $z=-3.425$, $.01$), olumsuz benlik ($U=1237.000$, $z=-3.431$, $.01$), somatizasyon ($U=1263.000$, $z=-3.313$, $.01$) ve hostilite ($U=1345.500$, $z=-2.889$, $.01$) alt ölçeklerinden MKB olmayan ergenlere göre daha yüksek puan almışlardır. Bu alt ölçekler açısından fark istatistiksel anlamlılık düzeyinde bulunmuştur (Tablo 4).

Benlik saygısı ve KSE alt ölçekleri arasındaki ilişki incelendiğinde, MKB olan ergenlerin benlik saygısı ile anksiyete (Somers'd = .454, $p<.01$), depresyon (Somers'd = .445, $p<.01$), olumsuz benlik (Somers'd = .597, $p<.01$) ve somatizasyon puanları arasında (Somers'd = .484, $p<.01$) anlamlı ters yönlü ilişki olduğu, benlik saygısı ile hostilite arasındaki ilişkinin ise (Somers'd = .146, $p>.05$) istatistiksel anlam-

Tablo 5: MKB olan ve olmayan ergenlerin benlik saygısı ile KSE alt ölçekleri Arasındaki İlişki

	MKB olan Somers'd	p	MKB olmayan Somers'd	p
Simetrik	.454		-.050	
Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.499	.007	-.046	.690
Anksiyete(Bağımlı Değişken)	.417		-.056	
Simetrik	.445		.091	
Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.418	.003	.083	.469
Depresyon(Bağımlı Değişken)	.476		.101	
Simetrik	.597		.121	
Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.685	.001	.110	.333
Olumsuz Benlik(Bağımlı Değişken)	.530		.134	
Simetrik	.484		-.050	
Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.516	.006	-.046	.690
Somatizasyon(Bağımlı Değişken)	.455		-.056	
Simetrik	.146		.050	
Benlik Saygısı(Bağımlı değişken)	.125	.250	.046	.690
Hostilite(Bağımlı Değişken)	.176		.056	

** $p<.01$

lilik düzeyinde olmadığı görülmüştür (Tablo 5). MKB olmayan ergenlerin benlik saygısı ile KSE alt ölçekleri arasındaki ilişki anlamlılık düzeyinde değildir ($p > .05$).

MKB olan ve olmayan ergenlerin kişilik özellikleri bazı sosyodemografik ve klinik özellikler açısından da değerlendirilmiştir. Cinsiyete göre yapılan değerlendirmede, MKB olan kızlar öz-denetim/sorumluluk boyutunda MKB olmayan kızlara göre daha düşük puan almışlardır ($t_{12} = -2.360, p < .05$). MKB olan erkek ergenler, Dışadönüklük ($t_{108} = -2.280, p < .05$), yumuşak başlılık ($t_{108} = -2.633, p < .05$), öz-denetim/sorumluluk ($t_{108} = -4.415, p < .001$) ve gelişime açıklık ($t_{108} = -2.857, p < .01$) boyutlarında MKB olmayan erkek ergenlerden düşük, duygusal tutarsızlık boyutunda ise ($t_{108} = 3.454, p < .01$) daha yüksek puan almışlardır. Yaş açısından bakıldığında, 14-16 yaş grubunda bulunan MKB olan ergenlerin yumuşak başlılık ortalamaları ($\bar{X} = 3.32, ss = .39, t_{44} = 2.595$) MKB olmayan ergenlerin ortalamalarından ($\bar{X} = 3.65, ss = .48, t_{44} = 2.595$); MKB olan ergenlerin özdenetim/sorumluluk ortalamaları ($\bar{X} = 3.16, ss = .56, t_{44} = 2.899$) MKB olmayan ergenlerin ortalamalarından ($\bar{X} = 3.61, ss = .41, t_{44} = 2.899$) anlamlı derecede daha düşüktür ($p > .05$). 17-20 yaş grubunda bulunan MKB olan ergenlerin öz-denetim/sorumluluk ($\bar{X} = 3.26, ss = .56, t_{76} = 3.919$) MKB olmayan ergenlerin ortalamalarından ($\bar{X} = 3.70, ss = .41, t_{76} = 3.919$) daha düşük bulunmuştur. Duygusal tutarsızlık boyutunda ise 17-20 yaş grubunda bulunan MKB olan ergenlerin ortalamaları ($\bar{X} = 2.82, ss = .62, t_{76} = 3.709$) MKB olmayan ergenlerin ortalamalarından ($\bar{X} = 2.31, ss = .59, t_{76} = 3.709$) daha yüksektir. Diğer kişilik boyutlarında kişilik özelliklerinin yaşa göre farklılaşmadığı görülmüştür. MKB olan ergenlerden 9-14 yıl arasında eğitim alanların gelişime açıklık ortalamaları ($\bar{X} = 3.846, ss = .424, t_{60} = -2.799$) 3-8 yıl arasında eğitim alanlardan ($\bar{X} = 3.523, ss = .474, t_{60} = -2.819$) anlamlı derecede daha yüksektir ($p < .05$). MKB olmayan ergenlerin kişilik özelliklerinin eğitim değişkenine göre farklılaşmadığı saptanmıştır ($p > .05$). MKB olan ergenlerden annesi memur ve emekli olanların dışadönüklük puanları ($F(4-57) = 4.852$) annesi ev hanımı olanlardan, babası emekli olanların yumuşakbaşlılık puanları, babası işçi olan ergenlerin puanlarından ($F(4-57) = 2.550$) daha yüksektir ($p < .05$). MKB olan ergenlerden tek çocuk olanların öz-denetim/sorumluluk puanları ($F(5-56) = 2.689$) 1 ile 3 arasında kardeşi olanlardan daha yüksek bulunmuştur ($p < .05$). Gelişime açıklık boyutunda ise tek çocuk olanların 3 kardeşten, 1 kardeşi olanların 3 kardeşten ve dört kardeşi olanların 3 kardeşten daha yüksek puan aldığı ($F(5-56) = 4.092$) görülmüştür ($p < .05$). MKB olma-

yan ergenlerden üç kardeşi olanların duygusal tutarsızlık puanları ($F(5-56) = 2.425$) dört kardeşi olanlardan daha yüksek bulunmuştur ($p < .05$). MKB olmayan ergenlerden gelir düzeyi 2000 tl ve üstü olan ergenlerin öz-denetim/sorumluluk puanları ($F(3-58) = 3.809$), gelir düzeyi 0-450 tl, 450-1000 tl ve 1000-2000 tl arasında olanlardan düşük bulunmuştur ($p < .05$). Ev durumu açısından incelendiğinde, MKB olan ergenler arasında gelişime açıklık alt boyutunda anlamlı farklılık bulunmuştur ($F(2-59) = 4.062$). Farklılığın hangi gruptan kaynaklandığını bulmak için yurttan kalan ergen veri setinden çıkarılarak yapılan bağımsız grup *t* testi sonucunda kendine ait evi olan ergenlerin gelişime açıklık puanları ($\bar{X} = 3.7663, ss = .42984$) lojmanda kalan ergenlerin puanlarından ($\bar{X} = 3.5069, ss = .49344$) anlamlı derecede daha yüksek çıkmıştır ($p < .05$). MKB olan ergenlerden güvencesi yeşilkart olanların emekli sandığına göre, güvencesi bağkur olanların emekli sandığı ve ssk grubuna göre daha yüksek duygusal tutarsızlık puanına sahip olduğu görülmüştür ($F(4-57) = 3.003$).

MKB olan ve olmayan ergenlerin benlik saygısı cinsiyete göre değerlendirildiğinde kızlar arasında anlamlı fark bulunmazken, MKB olan erkeklerin benlik saygısı MKB olmayan erkeklerden daha düşük çıkmıştır ($t_{107} = 4.108, p < .001$). MKB olan ergenlerden güvencesi olmayanların benlik saygısının güvencesi emekli sandığı olanlardan daha düşük olduğu bulunmuştur ($X^2 = 10.397; sd = 4; p < .05$).

Bu çalışmada, MKB olan ve olmayan ergenler maddeye başlama yaşı, adli sorun, göç, anne-baba eğitim durumu gibi değişkenler açısından incelenmiş ancak 5FKE boyutları ile bu değişkenler arasında istatistiksel düzeyde bir anlamlı ilişki tespit edilmemiştir.

MKB olan ve olmayan ergenlerin benlik saygısı yaş ve eğitim düzeyi, maddeye başlama yaşı, adli sorun yaşama durumu, göç, anne-baba eğitim düzeyi ve mesleği, kardeş sayısı ve sosyo-ekonomik değişkenlerden ev durumu ve gelir durumu gibi değişkenler açısından anlamlı bir farklılık göstermemiştir ($p > .05$).

TARTIŞMA

Dizini inceleyebildiğimiz kadarı ile MKB olan ergenlerde kişilik özellikleri ile benlik saygısını sistematik olarak değerlendiren bir başka çalışmaya rastlanmamıştır. Bu çalışmada erkek katılımcı sayısı daha fazladır. Ancak bu durum evreni temsil etme açısından tutarlıdır. Dizinde de madde kullanımının cinsiyet değişkeni açısından farklılaştığı, erkeklerde daha yaygın olduğu (Flora ve Chassin 2005, Swendsen ve ark. 2002) ve kadın olgu sayısının düşük olduğu (Evren ve ark. 2002) görülmüştür. Kızların geleneksel olarak daha

çok korundukları, erkeklerin ise daha özgür ve çevre ile ilişkilerinin daha serbest olması nedeniyle daha fazla madde kullanımına açık oldukları bilinmektedir (Brook, Brook, Rosen ve ark. 2003). Madde kullanımı ile yaş arasında anlamlı ilişki olduğu çok sayıda çalışma ile desteklenmiştir. Boys ve ark. (2001), kaygıdan kurtulmak için madde kullandıklarını belirten katılımcıların genç yaşta olduklarına dikkat çekmiştir.

MKB olan ergenlerin maddeye başlama yaş ortalaması 13.13 ± 2.33 olarak saptanmıştır. Kuğu ve ark. (2000) 14, Ögel ve Tamar (2001) 17.6 olarak saptanmıştır. Yapılan çok sayıda çalışmada maddeye başlama yaşının 11 ile 17 arasında değiştiği görülmüştür. Bu çalışmada maddeye başlama yaşının 8 ile 17 yaş arasında değiştiği ve günümüzde madde kullanım yaşının daha erken yaşlara indiği yönündeki literatür bilgilerini desteklediği görülmektedir. Yapılan çalışmalar 11-14 yaş grubunun her türlü etkiye açık olduğunu ve erken yaşın madde kullanımında önemli bir risk faktörü olduğunu göstermektedir. İlk alkol kullanımının çok erken yaşlarda olması ve buna bağlı olarak bağımlılığın büyük oranda gerçekleşmesi, uzmanlarca bu bağımlılığın "sosyal uyarma saatinden" önce olmasına bağlanmaktadır. Çünkü çocuklar ileri yaşlarda daha çok sosyal sorumluluklara, değerlere ve toplum tarafından belirlenmiş model davranışlara ilgi göstermektedirler. 11-14 yaşları arasında çocuklar bir çok sosyal ve psikolojik değişiklik geçirirler ve bu değişiklikler sağlıklı bir sosyal yaşamın parçaları gibidir. Kritik yaşta alkol kullanımı bu süreci olumsuz etkileyebilmektedir (Dewit ve ark. 2000).

Madde kullanımı kişilik karakteristiklerini ve altında yatan duyguları anlamayı güçleştirdiğinden bireye yardımcı olmak zorlaşmaktadır. Wallace (1994:225) tedavideki güçlüğü, "hiçbir terapist, hap ya da içkinin sağladığı hazır doyumlarla yarışamaz" olarak ifade etmiştir. Dishion ve ark. (1989), ergen ve ailelerine verilen bilişsel davranışsal müdahalelerin aile içindeki gerilimi ve çatışmayı önemli oranda azalttığını ancak aynı başarının madde bağımlılığında ve suç işleme oranında yakalanamadığını tespit etmişlerdir. Bu çalışmada MKB olan ergenlerin daha önce tedavi girişiminde bulunma oranı literatürdeki çalışmalara benzerlik göstermektedir (Ögel 2004, Coşkun, 2006). MKB olan ergenler için tedavi zorlu ve uzun soluklu olmakla birlikte, sürecin genellikle onların kontrolünde olması nedeniyle bunun yarım kalma ihtimali yüksektir.

MKB olan ve olmayan ergenlerin dışadönüklük kişilik özelliği açısından farklılaşmadığı ve ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Bu sonucun, dışadönüklük kişilik özelliğinin madde kullanımında etkili olduğu yönündeki bulguyu (Herken ve ark. 2000) kıs-

men desteklediği söylenebilir. Dışadönüklük, sosyalliği ve dürtüselliği temsil ederken, bu boyutta yüksek puan alan kişiler, insanlarla iletişimi seven, girişken ve yalnız kalmaktan çok başkalarıyla birlikte olmayı tercih eden kişiler olarak tanımlanmaktadır.

MKB olan ergenlerin yumuşak başlılık, özdenetim/sorumluluk ve gelişime açıklık ortalamaları kontrol grubuna göre düşük bulunmuştur. Ego kontrolü, stresle baş etme ve kişisel ilişkilerin kalitesi gibi faktörler açısından bakıldığında MKB ile kişilik faktörleri arasında anlamlı ilişkiler olduğu ve MKB olanlarda iç kontrolün zayıf olduğu bilinmektedir. Bu durum, bu çalışmada ortaya çıktığı gibi MKB olanlarda özdenetimin düşüklüğünü açıklamaktadır. Bağımlı kişilerin kişilik özelliklerinin incelendiği çalışmaların birçoğunda yüksek yenilik anlayışı, yüksek ödül bağımlılığı ve düşük kendini yönetme bulgularından bahsedilmiştir (Yancar 2005). MKB olanların duygusal tutarsızlık ortalaması kontrol grubundan yüksek bulunmuştur. Ergenin dürtüsel davranışları anne-babanın alkol ve madde kullanımından kolay etkilenmesine neden olmaktadır. Dürtüsel davranışlara sahip bireylerin olumsuzluklara daha kolay aracılık ettiği bildirilmiştir (Flora ve Chasin 2005). Negatif etki mekanizması, yüksek duygusal tepkisellik ve değişken duygusallık olarak görülmektedir. Davranışsal kontrolsüzlük ve negatif etki arasındaki etkileşimler madde kullanımında etkili olmaktadır (Tamar ve Ögel 1997). MKB olan ergenlerin uyumsuz ve içsel soyutlamanın yol açtığı belirgin bir kişilik sendromu ile zayıf bir otokontrol ve duygusal çöküntü içinde oldukları araştırmalarla kanıtlanmış (Shedler ve Block 1990), nevroitik ve dışadönük kişilik özelliğinin madde kullanımında etkili olduğu ileri sürülmüştür (Herken ve ark. 2000).

Benlik saygısı ve akran baskısı madde kullanımında iki önemli potansiyel etki olarak görülmektedir (Lynam ve ark. 1989). MKB olanların benlik saygısı MKB olmayanlardan düşük bulunmuştur. Düşük benlik saygısı, sosyal ve kişilerarası becerilerdeki yetersizlik madde kullanma riskini arttırmaktadır (Tamar ve Ögel 1997). MKB olan ve olmayan kızların benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık olmadığı, ancak MKB olan erkeklerin benlik saygısının MKB olmayan erkeklerden daha yüksek olduğu bulunmuştur.

MKB olan ergenlerin duygusal tutarsızlık kişilik özellikleri ile benlik saygısı arasında negatif yönde ilişki olduğu, benlik saygısı düşük olanların duygusal tutarsızlık puanlarının yüksek olduğu saptanmıştır. Bu bulguyla tutarlı olarak, Karancı ve ark. (2007) benlik saygısının, dışadönüklük kişilik özelliği ile pozitif, norötisizm boyutu ile negatif yönde ilişkili olduğunu bulmuştur. MKB olmayan ergenlerin yumuşak başlılık

kişilik özellikleri ile benlik saygısı arasındaki ilişki anlamlı bulunmuştur. Düşük benlik saygısına sahip bireyler çoğunlukla canlılıklarını kaybetmiş, kendine güveni az, sıklıkla utanç duygusu yaşayan, kendini değersiz ve çaresiz hisseden, başarı ve becerileri azalmış kişilerdir (Turan ve ark. 1998).

MKB olan ergenlerin anksiyete, depresyon, olumsuz benlik, somatizasyon ve hostilite puanları MKB olmayan ergenlerden daha yüksek çıkmıştır. Madde bağımlısı ergenlerin psikolojik semptomlarının daha yoğun olduğu söylenebilir. Madde bağımlılarının hayatlarında eksik olan anlamlı insan ilişkilerini telafi etmek ya da kaygılarını hafifletmek için madde kullanmalarının rahatlatıcı olduğu düşünülmektedir (Shedler ve Block 1990). Madde kullanımının nedenlerinin araştırıldığı bir çalışmada (Boys ve ark. 2001) madde bağımlılarının % 86.8'inin depresyon nedeniyle madde kullandıklarını belirtmişlerdir. Madde bağımlılığı depresyon ilişkisini inceleyen çok sayıda çalışma farklı maddeleri kullanım oranının artışı ile depresyon düzeyinin artışı arasında pozitif korelasyon olduğunu göstermiştir (Blair 2005).

Bu çalışmada, MKB olan ergenlerin benlik saygısı ile psikolojik semptomları arasında negatif yönde ilişki bulunmuştur. Yapılan çok sayıda çalışmada (Şahin 1994, Cebe 2005) bu bulguya paralel olarak benlik saygısı ile depresyon arasında negatif yönde ilişki saptanmıştır. Turan ve ark. (1998)'a göre, benlik saygısı ile depresyon arasındaki ilişki nedensellik teşkil etmektedir. Düşük benlik saygısı depresyonun bir nedeni olabilir, ama aynı zamanda depresyondaiken kişi öz-değerliliği ile ilgili kendini yetersiz değerlendirebilir. Bu durum kesitsel değil de boylamsal çalışmalarla daha iyi açıklanır.

MKB olan kızların sorumluluk bilincinin düşük ve kendini kontrol etmede daha fazla sorun yaşadıklarını saptanmıştır. Swendsen ve ark. (2002) MKB olanların kendini kontrol etmede zorlandıkları gerçeğine vurgu yapmışlardır. MKB olan erkeklerin dışadönüklük, yumuşak başlılık, özdenetim/sorumluluk ve gelişime açıklık kişilik özelliklerine MKB olmayan erkeklerden daha az; duygusal tutarsızlık özelliklerine ise daha fazla sahip olduğu görülmüştür. Literatürde sorumluluk boyutu ile gerçek yaşam olayları (alkolizm, akademik başarı, iş başarısı) arasında ilişki olduğu bildirilmiştir (McCrae ve Costa 1987). Yaş değişkeni açısından MKB olan ve olmayan ergenlerin benlik saygısı arasında anlamlı bir farklılık görülmemiştir. Razi ve ark. (2009) tarafından yapılan çalışmada da yaş değişkeni ile benlik saygısı arasında anlamlı ilişki saptanmamıştır.

MKB olanların maddeyle tanıştıktan sonra genellikle

eğitime olan ilgileri azalmakta ve çoğunluğunun eğitim-öğretim dışında kalması nedeniyle ortalama eğitim süresi düşük olmaktadır. Bu çalışmada MKB olanların ortalama eğitim süresi 8.55 ± 2.47 yıl olarak bulunmuştur. Bu sonucun çok sayıda çalışma sonucuna yakın olduğu görülmüştür (Yancar 2005, Evren ve ark. 2002, Evren ve ark. 2001). Öz-kontrol, sorumluluk ve bağımlılığın farkında olma ve bunu korumada öğrenim ve alınan eğitimin önemli etkisi bulunmaktadır. Literatürde bildirildiği üzere, eğitim sürecine uyumsuzluk olarak değerlendirilen devamsızlık, okul başarısızlığı ve okul terki gibi özellikler (Akdemir ve ark. 1995, Aytaçlar ve ark. 1997) bu çalışmada da öne çıkmıştır. Kişilik özellikleri eğitim yılı değişkeni açısından incelendiğinde, eğitim düzeyinin yüksekliği gelişime açıklık kişilik özelliğini olumlu yönde etkileyen bir faktör olduğu belirlenmiştir. MKB olan ve olmayan ergenlerin benlik saygısı ile eğitim düzeyi ve bulunduğu sınıf seviyesi arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Bu bulgunun Razi ve ark. (2009) tarafından yapılan çalışma tarafından da desteklendiği görülmektedir. Yüksekaya (1995) tarafından yapılan çalışmada cinsiyet, yaş, bölüm, sınıf, anne-baba eğitim düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür.

5FKE ile ekonomik koşullar arasında anlamlı ilişki olduğu, ekonomik koşulların bireyin psikolojik ve güvenlik ihtiyacına olumlu etki yapmaktadır. Sosyal güvencesi olmayan ergenlerin benlik saygısı diğerlerine göre daha düşük olduğu saptanmıştır. Furnham ve ark. (1999) tarafından yapılan çalışmada, duygusal tutarsızlık ile ekonomik koşullar arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Buna göre duygusal tutarsızlık arttıkça güvenlik ihtiyaçları da artmaktadır.

Ergenlerin benlik saygısı ile maddeye başlama yaşı, adli sorun yaşama durumu, göç, anne-baba eğitim düzeyi ve mesleği, kardeş sayısı ve sosyo-ekonomik değişkenlerden ev durumu, gelir durumu gibi değişkenler arasında anlamlı ilişki bulunmamıştır. Anne-baba eğitiminin bireyin benlik saygısı üzerinde etkili olduğu düşüncesi kabul görmesine karşılık, bu çalışmada anne-baba eğitim düzeyi ile benlik saygısı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu sonuç benlik saygısının eğitimin yanında diğer sosyo-demografik değişkenlerle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

MKB olan ergenlerde kişilik özellikleri farklılık göstermektedir. Elde edilen veriler, düşük benlik saygısının, anksiyete ve depresyon gibi psikolojik semptomların madde kullanım bozukluğuna yüksek oranda eşlik ettiği ve madde kullanım bozukluğu üzerinde önemli etkisi olabileceğini ortaya koymuştur. Bir başka açıdan devletin gençleri ve aileyi koruyup kollayıcı bir tutumda

olması güven duygusunu geliştirmektedir. Bu durumda madde kullanımına karşı geliştirilecek politikalarda dikkate alınması gereken bir unsurdur.

KAYNAKLAR

- AAkdemir A, Türkçapar H, Öztürk KE ve ark. (1995) Bir psikiyatri kliniğine başvuran ergenlerde uçucu madde kullanımının psikososyal boyutları. *Kriz Dergisi*;3:190-193.
- Aytaçlar S, Ertekin G, Türkcan A ve ark. (1997) UMATEM' de yatan hastaların sosyo- demografik özelliklerini ve yaşam alanlarındaki sorunlarını değerlendirme. 33. Ulusal Psikiyatri Kongresi Bildiri Özet Kitabı,125.
- Blair C (2005) Young adults in drug treatment: the function of substance use to alleviate anxiety and depression. 02/02/2005. <http://www3.bps.org.uk/downloadfile.html>.
- Boys A, Marsden J, Strong J (2001) Understanding reasons for drug use among young people: a functional perspective. *Health Education Research*;16:457-469.
- Brook DW, Brook JS, Rosen Z ve ark. (2003) Early risk factors for violence in Colombian adolescents. *American Psychiatric Association*;160:1470-1478.
- Cebe F (2005) Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Yetiştirme Yurtlarında Barınan Çocukların "Benlik Saygısı", "Depresyon", "Kaygı" Skorlarının Ailesi Yanında Kalan Çocuklarla Karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun S (2006) Uçucu Madde Kullanan Ergenlerde Bilinçlendirme Eğitiminin Etkinliği. Doktora Tezi, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü
- Çuhadaroğlu F (1986) Adolesanlarda Benlik Saygısı. Uzmanlık Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Psikiyatri Anabilim Dalı.
- DeWitt DJ, Adlaf EM, Offord DR ve ark. (2000) Age at first alcohol use: a risk factor for the development of alcohol disorders. *Am J Psychiatry*;157:745-750.
- Dishion TJ, McCord J, Poulin F (1999) When intervention harm. Per groups and problem behavior. *American Psychological Association*;54:755-764
- Evren C, Ögel K, Çakmak D (2002) Esrar ve Meperidin (petidin) kullanım bozukluğu nedeni ile yatarak tedavi gören hastaların özelliklerinin karşılaştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*;3: 20-27.
- Evren C, Ögel K, Tamar D, Çakmak D (2001) Uçucu madde kullanıcılarının özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*;2:57-60.
- Flora DB, Chassin L (2005) Changes drug use during young adulthood: the effect of parent alcoholism and transition into marriage. *Psychology of Addictive Behaviors*;19:352-362.
- Furnham A, Forde L, Ferrari K (1999) Personality and work motivation. *Personality and Individual Differences*;26:1035-43.
- Güven A (1996) Farklı öğretim programı izleyen öğrencilerde algılanan ana-baba öğretmen tutumlarının benlik kavramına etkisi. Topsever Y ve Görengeli M (editörler). VIII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. *Türk Psikologlar Derneği Yayınları*; 149-164.
- Herken H, Bodur S, Kara F (2000) Üniversite öğrencisi kızlarda madde kullanımı ile kişilik ve ruhsal belirti ilişkisi. *Klinik Psikiyatri*;3:40-45.
- Karancı AN, Dirik G, Yorulmaz O (2007) Eysenck kişilik anketi gözden geçirilmiş kısaltılmış formu'nun (EKA- GGK) Türkiye 'de geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*;18:1-8.
- Kuşu N, Akyüz G, Erşan E, Doğan O (2000) Sanayi bölgesinde çalışan çıraklarda madde kullanımı ve etkileyen etkenlerin araştırılması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*;1:19-25.
- Lynam DR, Milich R, Zimmerman R ve ark. (1999) Projekt dare: no effects at 10-year follow-up. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*;67:590-593
- Mccrae RR, Costa PT (1987) Validation of the five factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and Social Psychology*;52:81-90
- Ögel K (2004) Ergen uçucu madde bağımlılarının özellikleri. UMATEM verileri. İstanbul
- Ögel K, Tamar D (2001) Alkol ve madde kullanım bozukluklarının epidemiyolojisi. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*. Ruhsal bozukluklar epidemiyolojisi.
- Razı GS, Kuzu A, Yıldız AN ve ark. (2009) Çalışan gençlerde benlik saygısı, iletişim becerileri ve stresle baş etme. *TAF Preventive Medicine Bulletin*;8:17-26
- Robins LN (1984) The natural history of adolescent drug use. *Am J Public Health*;74:656-657.
- Şahin F (1994) Yetiştirme Yurtlarında Kalan Gençlerin Benlik Saygıları Üzerine Bir İnceleme. Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
- Şahin NH, Durak-Batgün AD ve ark. (2002) Kısa semptom envanteri (KSE): ergenler için kullanımı. *Türk Psikiyatri Dergisi*;13:21-32.
- Shedler J, Block J (1990) Adolescent drug use and psychological health. A longitudinal inquiry. *American Psychological Association*;45:612-630.
- Somer O, Korkmaz M, Tatar A (2004) Kuramdan uygulamaya beş faktör kişilik modeli ve beş faktör kişilik envanteri (5FKE). İzmir: Ege Üniversitesi Basım- vi (Özgün, 185 sayfa).
- Swendsen JD, Conway KP, Rounsaville BJ ve ark.(2002) Are personality traits familial risk factors for substance use disorder? Results of a controlled family study. *American Psychiatric Association*;59:1760-1766.
- Tamar D, Ögel K (1997) Ergenlik döneminde madde kullanımı. *Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları*.
- Temel ZF, Aksoy AB (2001) Ergen ve gelişimi (Yetişkinliğe İlk Adım). Ankara: Nobel Yayıncılık
- Turan M, Herken H, Mutlu N ve ark.(1998) Öğrencilerde benlik saygısı ile ruhsal belirti dağılımı arasındaki ilişki. VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi Özet Kitabı, 67-73.
- Wallace ER (1994) Dinamik Psikiyatri Kuramı ve Uygulaması. Atalay H (Çeviren). 1.Baskı, İstanbul: Eylül Yayınları,225
- Yancar C (2005) Madde Bağımlılarında İkinci Eksen Komorbidite ve Kişilik Özelliklerinin Bağımlılık Şiddeti ve Yaşam Kalitesine Etkisinin Değerlendirilmesi. Uzmanlık Tezi, İstanbul: Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi.
- Yüksekkaya S (1995) Üniversite Öğrencilerinde Benlik Saygısının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.